

ЗДРУЖЕНИЕ НА ИСТОРИЧАРИТЕ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
ASSOCIATION OF HISTORIANS OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA

ИСТОРИЈА

Journal of History

ГОД. LVIII

СКОПЈЕ 2023

БР. 2

ИСТОРИЈА

ГОД. LVIII

СКОПЈЕ 2023

БР. 2

ИЗДАВАЧ

ЗДРУЖЕНИЕ НА ИСТОРИЧАРИТЕ
НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

ул. Григор Прличев 3

1000 Скопје

РС Македонија

PUBLISHER

ASSOCIATION OF HISTORIANS
OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA

3, Grigor Prličev st.

1000 Skopje

RN MACEDONIA

РЕДАКЦИЈА

Војислав Саракински

Маја Ангеловска–Панова

Никола Минов

Габриела Топузовска

Тони Филиповски

Лидија Ѓурковска

Клер К. Тејлор

Ендрју П. Роуч

Јури Стојанов

Денис Озден

Лила Мороз-Гжелак

Марио Катиќ

Марина Михаиловна Фролова

Стефан Рохдевалд

Думитру-Каталин Рогожану

EDITORIAL BOARD

Vojislav Sarakinski

Maja Angelovska–Panova

Nikola Minov

Gabriela Topuzovska

Toni Filipovski

Lidija Gjurovska

Claire K. Taylor

Andrew P. Roach

Yuri Stoyanov

Denis Özden

Lila Moroz-Grzelak

Mario Katic

Marina Mihailovna Frolova

Stefan Rohdewald

Dumitru-Catalin Rogojanu

ЛЕКТУРА

МАР-САЖ Ташко ДООЕЛ Скопје

PROOFREADING

MAR-SAZ Taško DOOEL Skopje

КОНТАКТ

sarakinski@gmail.com

lidija.dimitrijevska@gmail.com

CONTACT

sarakinski@gmail.com

lidija.dimitrijevska@gmail.com

СОДРЖИНА

СТАТИИ И СТУДИИ

- 5 Salvatore COSTANZA
I Normanni tra i Balcani e l'Anatolia
- 21 Владимир ТАНЕВСКИ
Ктиторските композиции од селото Маркова Сушица
(св. Богородица и св. Димитрија)
- 45 Емел ШЕРИФ МИФТАР
Поштенската служба во Скопје во време на Османлиското владеење
во XIX век
- 57 Дамјан БУЖАРОВСКИ
Влијанието и последиците од Долгата депресија (1873-1890-тите)
врз османлиска Македонија
- 81 Силвана СИДОРОВСКА-ЧУПОВСКА
Српското училиште во Серес (1898-1900) (од извештаите на
српските вицеkonzули Бранислав Нушиќ и Сима Ј. Аврамовиќ)
- 99 Мехмет ПРИШТИНА
Уште еднаш за „правото на нациите на самоопределување“
во периодот на Првата светска војна
- 123 Александар МАНОЈЛОВСКИ
Образованието во градот Скопје во периодот од 1918 до 1929 година
со посебен осврт на застапеноста на учениците Евреи
- 145 Гордана ПЛЕТВАРСКА-ТРАЈЧЕВСКА
Национализација на приватната сопственост во НРМ (1946-1948)
(одделни моменти и особености)
- 161 Сашо ДОДЕВСКИ
Операцијата Номе Рун. Акцијата на инженериската единица на
армијата на САД за изградба на објекти за санација на последиците
од Скопскиот земјотрес од 26 јули 1963 година
- 189 Невен РАДИЧЕСКИ
Гледиштата на Крсте Црвенковски за албанското прашање
во Македонија и во југословенската федерација

ИЗВОРИ И ДОКУМЕНТИ

- 205 | Војислав САРАКИНСКИ
Лукијан од Самосата: Како треба да се пишува историја
- 241 | Никола ЌИРИЌ
Назначувањето на Дионисиос за митрополит на Гребен во 1728 година
- 247 | Катерина МИРЧЕВСКА – Љубица ЈАНЧЕВА
Скопје 1963: Една манифестација на концептот на меѓународната солидарност

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЈА

- 259 | Јовица ГРОЗДАНОВСКИ
González, Elena Martín; Paschidis, Paschalis. A Supplement to 'Επιγραφές
Κάτω Μακεδονίας Α': 'Επιγραφές Βέροιας
- 263 | Мирољуб ОРЛАНДИЌ – Неџад МЕХМЕДОВИЌ
Jovan Muhadinović, Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879-1912
- 267 | Зеќир РАМЧИЛОВИЌ
Ферид Мухиќ, Исламскиот идентитет на Европа

IN MEMORIAM

- 271 | Неџад МЕХМЕДОВИЌ
Мерсија Макдермот (1927–2023)

Војислав САРАКИНСКИ
Филозофски факултет, Скопје
sarakinski@gmail.com

ЛУКИЈАН ОД САМОСАТА: КАКО ТРЕБА ДА СЕ ПИШУВА ИСТОРИЈА

Апстракт. – Овој спис на Лукијан беше преведен и објавен во 2004 година – пред безмалку дваесет години – и речиси е невозможно да се најде во книжарите. Во меѓувреме, се испостави дека, од непознати причини, е исфрлен од едицијата *Instrumenta Historiae*, каде фигурираше како втора книга, и избришан од редоследот на објавени дела. Во интерес на студентите, историчарите и сите други што се интересираат за пишување историја, проценивме дека е добро тој да им стане повторно достапен на читателите преку рубриката „Извори и документи“ во списанието „Историја“.

Клучни зборови. – Лукијан, Самосата, историја, историографија, методологија.

1. Се раскажува, мил Филоне,¹ дека во времето на Лисимах² Абдераните³ заболеле од мошне необична болест. Кај нив, велат, се појавила

¹ Филон е веројатно некој пријател на Лукијан, за кого немаме никакви други податоци. На истиот Филон Лукијан му посветува уште едно дело, „Гозба или Лапити“, пародија на многу попознатата „Гозба“ на Платон, во кое сатиричарот ги исмева дволичноста, нискоста и благоутробието на философите од негово време. Секако, Филон воопшто и не мора да е историска личност: неговото име е само стожер околу кој Лукијан ги плете нишките на својот сатиричен дијалог, во случајов – монолог.

² Лисимах, син на Агаокле (ска. 360–281 ст.е.), еден од „кралските деца“, а потоа телесен чувар и соработник на македонскиот крал Александар III Велики. По битката кај Ипсос во 301 ст.е. и поделбата на кралството на Александар III, на Лисимах дефинитивно му е признаено управувањето на Тракија. Бил убиен во битката кај Курупедион.

³ Абдера, еден од поголемите градови на северниот егејски брег и еден од најзначајните во кралството на Лисимах. Во Абдера бил роден и философот Демокрит.

некаква треска, која ги пресекала толку ненадејно и со толкава сила, што сите просто гореле од оган. Дури по седум дена, на едни почнала да им се излева крв од носот, а други фатила да ги облева пот, па огнот некако згаснал. Но, за возврат, кутрите души биле обременети од мошне интересно вдахновение: сега сите се фрлиле да изведуваат трагедии и да говорат во јамбски стихови; умееле и да спискаат колку што ги држи гласот, а најмногу од сè им лежеле на срце „Медеја“⁴ на Еврипид⁵ и речта на Персеј.⁶

Градов, значи, бил полн бледникави и изгладнети лица, вистински неделни трагичари, кои извикувале:

„О Ерос, тиранин на луѓе, богови!“

и многу други слични нешта. Туку, знај дека ова не ги држело малку, ами требала да дојде зимата и да фатат големи студови, та овие да си дојдат на себе.

За оваа лудост, мислам, главен виновник ќе е поетот Архелај, кој тогаш бил на врвот на својата слава: тој, Филоне, среде лето, на оној припек, се нафатил да им ја прикаже „Андромеда“,⁷ па сè ми се чини дека, на излегување од театарот, на луѓево им удрило сонцето во глава, а утредента, кога се разбудиле, Персеј и Медусата толку им се заковале во умот, што сите паднале во трагички занес.

⁴ Трагедија на Еврипид, за прв пат изведена 431 ст.е., во која, според критиката, се прикажувал судирот на безобзирниот егоизам на мажот и страста и одмаздничкиот гнев на измамената жена. Медеја, водена од љубовта кон Јасон, си заминува од татковината и му раѓа деца, но, по неговото неверство, му се одмаздува така што најпрвин ги убива децата, а потоа и себеси.

⁵ Еврипид, прочуен хеленски трагички поет (480–406 ст.е.), по Ајсхил и Софокле, последен претставник на т.н. атичка херојска трагедија. Целосно се зачувани седумнаесет трагедии на Еврипид, а најпознати се „Медеја“, „Хиполит“, „Бакхи“, „Хикетиди“ и т.н. Еврипид престојувал во дворецот на македонскиот крал Архелај, каде и умрел; бил погребан во Аретуса, а неговиот епитаф го напишал македонскиот поет Адај.

⁶ Персеј, хеленски херој, син на Севс и Данаја, кој го убил митското чудовиште Медуса. Според митската традиција, Персеј се оженил за Андромеда, станал крал на Тиринт и ја основал Микена.

⁷ Според хеленската митологија, Андромеда била ќерка на Кефеј и Касиопеја, кралот и кралицата на Ајтиопија. Во една прилика, Касиопеја се пофалила дека е поубава од Нереидите, а Посејдон, за да ја казни, пратил кај Ајтиопјаните страшно морско чудовиште. Единствен начин чудовиштето да се смилостави бил да му се понуди Андромеда како плен. Подоцна, таа била спасена од Персеј (в. белешка 6).

2. Па сега, ако личи едно нешто да се споредува со друго, би рекол дека онаа абдерска треска и денес умее да им се прилепи на многу образовани луѓе. Додуша, денешниве не изведуваат трагедии (та не би им доликувало да се китат со туѓи стихови, дури и да се добри!) туку, бидејќи неодамна се случила многу интересни нешта, како војната⁸ против барбарите, поразот во Ерменија и непрестајните победи кои уследија, – сега, Филоне, нема човек што не пишува историја. Сега секој ти е Тукидид, Херодот и Ксенофонт, и сè нешто си велам, имало многу вистина во она „Војната е татко на сите“⁹ –гледај колку многу историчари ни изроди со само еден напад!

3. И сè така, пријателе, додека ги гледам и ги слушам, си приспомнувам на философот од Синопа.¹⁰ Имено, кога разбрале дека Филип¹¹ веќе ја извел војската, Коринтјаните мошне се вознемириле и се фрлиле на работа: еден правел оружје, друг носел камења, трет го доградувал бедемот, следниот подместувал пречки, значи, секој зел да прави нешто полезно. Диоген го гледал сево ова, ама не знаел на што да се нафати, зашто никој не му давал никаква задача. Па така, се исправил Диоген, си

⁸ За оваа војна, врз чии епизоди се темели речиси сета фактографија во делото, не располагаме со подетални податоци. Единствен извор ни се скудните податоци на Ксифилин, кој, пак, дава изводи од пообемната историја на Дион Касиј. Во 162 г.н.е. Вологес III, кралот на Партија, ја нападнал Ерменија и поставил свој човек на ерменскиот престол. Против нив бил пратен Северијан, намесникот на римската провинција Кападокија, кој претрпел пораз и загинал во битката против Осроес. Одредите на Партите стасале да ги нападнаат дури и градовите во Сирија; против оваа неочекувана опасност најпосле бил пратен Лукиј Вер, совладетелот на императорот Марк Аврелиј, на чело на огромни сили, донесени од сите краишта на царството. Лукиј Вер и неговите искусни војсководци, меѓу кои најмногу се истакнал Авидиј Касиј, во противнападот ги освоиле Ерменија и Месопотамија, та дури и ја минале реката Тигар и навлегле во Медија, каде пострадале од епидемија на чума. Со мирот, склучен 166 н.е., биле признати интересот и влијанието на Римјаните во Ерменија и северна Месопотамија.

⁹ Оваа изрека Хиполит (*Refutatio omnium haeresium* XI, 9, 4) му ја припишува на Хераклит, а во целост гласи: „Војната е татко на сите и цар на сите; едните ги направи богови, а другите луѓе, од едни создаде робови, а од други слободни луѓе“. Секако, Лукијан парафразира и го премолчува продолжението, зашто изреката ја користи како подлога за иронијата со која ги жигосува самопрогласените историчари од негово време.

¹⁰ Диоген од Синопа (IV в. ст.е.), хеленски философ, еден од главните претставници на киничката школа. Диоген бил прочуен по својот идеал за живот "во сообразност со природата", како и по презирањето на богатството и општествените норми.

¹¹ Станува збор за Филип II, таткото на Александар III Македонски.

ја опашал наметката, го исправил купот во кој си живеел и зел да го тркала горе-долу по Кранеј.¹² „Што правиш, Диогене?“, го прашал некој пријател, а овој му вратил: „Ете, си го тркалам купов, за да не си помислите дека, меѓу толку забрефтани луѓе, само јас седам без работа!“

4. Така и јас, Филоне, не сакам да си помислат дека сум нем среде едно толку гласно и зборлесто време, а уште помалку сакам да личам на некој јунак од комедиите: везден подзинат, ама не испушта ни глас. Ми светна дека би било умно и јас да го потркалам мојот куп. Само, јас никако нема да пишувам историја и да раскажувам нечии подвизи: немиту да помислиш дека сум толку смел! Добро знам колку е опасно да го стркалам по карпи моево стомнуле, кое, патем кажано, и не е направено од којзнае каква глина: доволно е да налетам на едно поостро камче, па да почнам да собирам парчиња.

Па, што сум решил тогаш? Како ќе учествувам во војната без да се изложам на опасност, без да се исправам пред летот на стрелите? Сега ќе ти кажам. „Од чадот и силните браној“,¹³ и од грижите што го мачат историчарот, мислам да се оградам. И убаво ќе направам. Јас, всушност, намислив да им поделам неколку ситни совети и опомени на оние што пишуваат историја, и на тој начин да ги споделам маките на градењето, па дури и по цена моето име да не стои на свечениот натпис на куќата – зашто, навистина, мојата рака одвај и да го чепнала аванот со малтер.

5. А многумина се сигурни дека, за да напишат историја, не им требаат никакви совети – како што, впрочем, не им треба некој да им кажува како да одат, да гледаат или да јадат: тие, ти се молам, сфатиле дека пишувањето историја е една толку лесна и згодна работа, што е пожелно да ја прави секој што е способен да се изрази и да објасни сè што му паднало на ум.

Но ти, пријателе, добро знаеш дека тоа не е работа што се прави набрзина и без никаков напор. Токму тука, повеќе одошто каде и да е, треба да се има длабока посветеност, ако човек сака, како што вели Тукидид, да изгради придобивка за навек.¹⁴

¹² Кранеј, ритче во непосредна близина на Коринт, на кое се наоѓал и коринтскиот гимнасион.

¹³ Хомер, Одисеја 12.219: „Терај го корабов далеч од чадот и силните браној...“ му вели Одисеј на кормиларот пред да минат низ теснецот меѓу Скила и Харибда. Убава аналогича за макотрпната задача што си ја наметнал Лукијан.

¹⁴ Тукидид 1.22: „...потрагата по вистината ми беше макотрпна, зашто не сите кои зеле удел во делата нив ги опишуваа еднакво... туку, оние што ќе сакаат јасно да ги согледаат минатите настани, но и идните, кои предизвикани од природата на човекот

Јасно ми е дека не ќе успеам да одвратам многумина, а има и такви што ќе ме намразат, особено од оние што веќе ја завршиле и ја објавиле својата историја. Па уште и ако биле пофалени од публиката, би било навистина безумно да се надевам дека ќе сакаат да го поправат или да го сменат она што е веќе прифатено и, така да кажам, веќе си го нашло местото во царските дворци.¹⁵

Туку, сепак не ќе биде лошо да им се обратам и на таквите. Ние,¹⁶ додуша, веќе ги покоривме речиси сите народи, та затоа и не верувам дека некој ќе се осмели да крене оружје на нас; но, можно е да избие и некоја поинаква војна, да речеме меѓу Келтите и Гетите, или меѓу Индијците и Бактријците; е, тогаш, значи, таквите писатели, ако моите препораки им се сторат правилни, ќе можат да состават подобра историја. Ако не, нека си пишуваат како што пишувале и досега. Лекарот нема да се изеде од грижа кога ќе сфати дека Абдераните, всушност, се радосни што си ја прикажуваат „Андромеда“.

6. Бидејќи нашиов труд има две задачи (да поучи што треба да се прифати, но и да укаже што треба да се отфрли), да почнеме со нештата од кои треба да се држи понастрана и да се воздржува оној што намислил да пишува историја. Потоа ќе кажеме што треба да стори за никогаш да не скршне од вистинскиот пат, како треба да го почне своето дело, како да го подреди и колкав треба да биде секој дел. Потоа, ќе разгледаме и што треба да премолчи, на што да се задржи, а низ што е подобро да протрча, и најпосле, како сето тоа да го изложи и да го сложи.

Туку, за сево ова ќе стане збор малку подоцна, а во продолжение ќе кажеме збор-два за вообичаените грешки на лошите историчари. Но, не мислам да се задржувам на грешките во изразот, составот и размислата, ниту пак на некои други непримерени нешта, кои би биле заеднички за дела од сите литературни видови: за да ги изложам таквите грешки ќе ми треба премногу простор, а впрочем, би се оддалечил од она за што сум намислил да пишувам.

повторно ќе се одиграат на сличен начин, ќе се задоволат со тоа да ги согледуваат настаните според полезноста. Јас не го изработив моево дело како оружје за надбивање во зборови или миговен извор на сладост, туку сакам тоа да стане придобивка за навек.“

¹⁵ Т.е., веќе било внесено и заведено во царските библиотеки или архиви.

¹⁶ Мошне интересен аспект на античкиот космополитизам, чии темели се поставени со освојувањата на Александар III Македонски: Лукијан, Сириец по род, во едно друго дело ќе изјави дека „реториката го направила Хелен“; тука, пак, на воено-политички план, очигледно се поистоветува со Римјаните.

7. Само ако демнеш внимателно, Филоне, ќе ги насетиш грешките што се прават кога се пишува историја. И повеќе од тоа, ќе видиш дека се работи за истите грешки што и јас многупати сум ги забележал слушајќи ги денешниве историчари. Тука не би дошло лошо, само како пример, и да се спомне по нешто од она што е веќе напишано.

Би сакал да почнам од она, во кое досега многумина згрешиле: нашиве историчари, Филоне, забораваат да ни опишат што се случило, туку се фрлаат на пишување цели пофални слова за владетелите и војскоководците. Уште полошо, своите си ги воскресваат до небеса, а на туѓите им се подбиваат без никаква мерка. Тие очигледно не знаат, пријателе, дека историјата и пофалното слово не ги дели тесно долче, туку цел бедем, или, да се послужиме за миг со речникот на музичарите, цели две скали. Јасно, писателот на пофално слово има на ум само едно – како да му се доближи и да му се допадне на човекот кого го фали; та дури и ако мора малку да подизлаже за да ја постигне целта, тој не се беспокои многу. Но, историјата не поднесува лага, колку и да е ситна и незначителна, исто како што и трахеата никогаш не ќе ја прими водата што насилно сме ѝ ја влеале. Така, барем, ни кажуваат момчињата што ја учат лекарската вештина.

8. И уште нешто, ми се чини, не разбираат нашиве сјајни историчари. Поезијата и песните си имаат други правила и други закони, сосем поинакви од оние на историјата. Слободата во поезијата нема граници, во неа владее само еден закон: она што му се допаѓа на поетот. Поетот е вдахновен, опседнат од Музите:¹⁷ дури и ако посакал да впрегне крилестите коњи во колесница, та уште и ги натерал да летаат по површината на водата¹⁸ или над нежни цутови, верувај ми, никој не ќе го прекори. Кога поетскиот Севс ги држи земјата и водата на една верига,¹⁹ никој не се фалка за глава плашејќи се дека веригата ќе се скине и сиот свет ќе тресне и

¹⁷ Музи се деветте ќерки на Севс и Мнемосина: Полихимнија, Клио, Мелпомена, Талија, Уранија, Ерато, Терпсихора, Еутерпа и Калиопа. Во најстаро време, Музите биле божества на изворите и водотеците, а подоцна, поради верувањето дека проточната вода дава вдахновение и помага при прорекувањето, станале божества на песната и на поетската инспирација.

¹⁸ Хомер, Илијада 20.226 *sqq.*, за коњите на Ерихтониј: „Штом ќе заиграле тие на она житородно поле / газеле сè по врхојте од класјето без да го кршат; / кога ќе рипнеле пак преку морските широки плеќи, / трчале сè на врхојте од сивите бранови морски.“

¹⁹ Поетска слика од почетокот на осмото пеење на Илијадата: Севс, најсилниот од боговите, може да ги држи копното, морето и сите богови врзани за златна верига.

ќе се скрши. А кога поетите ќе посакаат да го изнафалат Агамемнон,²⁰ никој не ќе им префрли што му ги пришиле главата и очите на Севс, градите на Посејдон и појасот на Арес: па, чедото на Атреј²¹ и Аеропа мора да биде составено од сите богови, зашто ниту Севс, ниту Посејдон, ниту Арес не можат сами по себе да ни ја претстават неговата убавина.

Но, ако такво ласкање ѝ прикрпиме на историјата, зарем нема да ја претвориме во најобична поетска проза? Зарем нема да ни ги раскажува потполно истите приказни како и поезијата, ама некако соголени, без никакво величие во изразот, та токму поради тоа и уште почудовишни? Голема, дури огромна грешка прави оној што не умее да различи историја од поезија, туку ја кити историјата со туѓи украси, со митови, со пофалби, со секакво можно претерување. Истото ќе го постигнеш, Филоне, ако земеш еден цврст, здрав атлет и го облечеш во нежен порфир, а згора на тоа и му ги наредиш сите оние украси што ги носат лесните дами; а, да, секако не ќе забораиш и убаво да му го избелиш лицето. О, жити бога, колку ли ќе го засрамиш, колку ли ќе го направиш смешен!

9. Јас не велам дека во историјата нема место за пофалба. Но, тоа треба да се стори во вистинско време и со вистинска мера, за да не се налутат оние што еден ден ќе ги читаат нашите писанија. Со еден збор, сè треба да се подреди во согласност со некои правила, за кои допрва треба да позборуваме.

Има и такви, кои мислат дека е убаво историјата да ја поделат на два дела – полезен и пријатен, па токму поради тоа ја хранат со пофалби. Да, пофалбите се навистина пријатни, и просто ја освојуваат публиката, но, гледаш ли колку и овие луѓе застрануваат од вистината? Пред сè, тие се поведуваат по сосем погрешна поделба. Историјата има една единствена цел и задача – да биде полезна, а таква може да биде само ако е вистинита! Навистина, да се биде читлив и пријатен си има свои предности, но читливоста може да настапи само како следбеничка на полезноста, токму како што е добро некој атлет, освен што е силен, по можност да биде и убав. Па сепак, никој не ќе рече дека смелиот Никострат Исидотов, кој ги надбил сите свои противници, не е потомок на Хе-

²⁰ Според традицијата, Агамемнон бил син на Атреј и брат на Менелај, врховен заповедник на ахајските војски под Троја. Расправијата помеѓу Агамемнон и Ахилеј е појдовна точка на случувањата опеани во Илијадата на Хомер.

²¹ Атреј бил внук на Тантал, син на Пелоп, а татко на митските базилеи Агамемнон и Менелај.

ракле само затоа што бил грд, а замисли си, против себе го имал личниот Алкај од Милет.²²

Ете, така е и со историјата: ако води особена сметка за убавината, јасно е дека ќе привлече безброј вљубеници. Туку, јас сепак мислам вака: сè дури ја запазува целта, значи, сè дури ја зборува вистината, историјата не треба многу да се беспокои дали е убава или не.

10. Заслужува да се нагласи уште нешто. Не чини историјата да се полни со митски приказни: нешто такво особено ќе ја налути публиката. Секако, за публика не го сметам народот, толпата, туку оние луѓе кои ќе го проценуваат нашето дело како судии, та дури, жими Севса, и како обвинители. Ним ништо не им минува незабележано, зашто имаат поостри очи од Аргос²³ и гледаат низ целото тело. Тие истражуваат внимателно, токму како менувачи на пари: она што е лошо исковано го фрлаат, а она што е изработено добро, според законот и прописот, го прифаќаат. Ете, тие треба да се имаат на ум кога се пишува историја. За другите не треба да ни е грижа, та дури и да прокрварат фалејќи нè.

И така, ако не водиш сметка за нив, па прекумерно ја засладиш твојата историја со митови, пофалби и други слични сладости, ќе направиш делото да ти заличи токму на „Херакле во Лидија“. Секако имаш видено слика на која е претставен Херакле како ѝ робува на Омфала,²⁴ на товарен со илјада свонци и тропалки. Омфала наметнала лавја кожа, во раката стегнала боздоган, божем таа е Херакле, а нашето јуначиште носи фина, жолта и порфирна наметка, волнено појасче, па уште и ги поднесува ударите од чевелот на лутава жена. О, колку е срамна оваа глетка! Облеката просто му скока од телото, никако да легне и да се припије, а мажественоста е разнежнета до недоличност!

11. Да, многумина би те пофалиле за нешто вакво, но оние неколку луѓе (кои ти, патем кажано, ги презираш) слатко и до ситост ќе се из-

²² Епизодата за надбивањето на личниот Алкај и грдиот Никострат може да се прочита кај Павсанија, 5.21.

²³ Во хеленската митологија, Аргос бил цин со сто очи, кого љубоморната Хера го задолжила насекаде да ја следи и да ја чува несреќната Ио, љубовницата на Севс, која била престорена во крава. Откако Хермес, служејќи се со измама, го убил Аргос, Хера ги посеала неговите сто очи врз опашот на паунот, нејзиното најсакано животно.

²⁴ Како казна за убиството на Ифит, Херакле бил принуден да ѝ слугува на Омфала, митската кралица на Лидија. Според традицијата, додека ја отслужувал казната, Херакле станал толку слаб, што одел наоколу облечен во женска облека, додека силната кралица ги носела неговата наметка од лавја кожа и неговиот боздоган.

насмеат гледајќи колку твоето чедо е неприродно, нескладно и рапаво. Признавам, во секое нешто има убавина, ама ако ја испреметкаш и погрешно ја употребиш, таа станува неубавина.

Вистина, пофалбите се сладост за ушите на најмалку еден човек - на фалениот; но, на сите други им се неподносливи. Тоа особено се случува ако во нив има неприродни претерувања, какви што, впрочем, лесно се наоѓаат деновиве кај луѓето што трчаат по наклоност. Овие, пак, ниту тоа не знаат да го изработат како што треба: не се мачат да го прикријат ласкањето, туку се фрлаат на пишување најневеројатни нешта, голи пред очите на публиката.

12. А најстрашно од сè е што кутриве писателчиња не успеваат да го постигнат она за што толку се труделе, туку им стануваат најомразени токму на своите фаленици, кои ги отфрлаат од себе како бедни ласкавци. И убаво им прават, особено ако се силни по дух.

Ете, еднаш Аристокбул²⁵ напишал дело за бојот меѓу Александар и Пор. Ама, кога зел да му прочита на кралот дел од она што го составил (а се надевал дека многу ќе му се допадне, зашто таму му пришивал секакви јунаштини и, жими бога, убаво претерувал), Александар му ја истргал книгата од рацете и ја фрлил во Хидасп,²⁶ каде тогаш се погодило да пловат. И, како ова да не било доволно, уште и го искарал: „И тебе, Аристокбуле, требаше да те фрлам, зашто толку убаво го биеш бојот наместо мене и сотираш слонове со еден удар на копје!“

Александар, навистина, умеел здраво да се налути. Та нели не можел да го поднесе ниту безобразнието на оној градител²⁷ што му се пону-

²⁵ Аристокбул Аристокбулов од Касандреја, за чиј живот не се знае речиси ништо, бил инжењер – архитект во војската на Александар III. Врз основа на своите сеќавања, но и служејќи се со делата на други писатели, некаде по 301 година ст.е. напишал историја на војните на Александар, во која дава поволен, апологетски суд за животот и потфатите на кралот. Почнувајќи од Аријан, па сè до современата критика, владее мислење дека Аристокбул пишувал слободно и без додворување, поради што, впрочем, неговото сликовито дело било мошне читано. Сепак, Лукијан, чие сведоштво се темели врз постари, можеби неофицијални извори, како да сака да нè убеди во спротивното.

²⁶ Хидасп (*Hydaspes*, ден. Џелум), притока на реката Акесина, една од петте реки во индиското петоречје (Пенџаб).

²⁷ Во предговорот на втората книга од неговото дело „За архитектурата“, Витрувиј вели дека градителот се викал Динократ, а Плутарх во животописот на Александар (72) говори за градителот Стасикрат. Без оглед на неговото име, приказната за градителот открива несогласување во историските извори: наспроти тврдењето на Лукијан дека Александар засекогаш се оградил од додворништвото на Стасикрат,

дил да го изваја Атос според неговиот лик и да направи планината да заличи на него? Кралот во човеков веднаш препознал додворник, и никогаш повеќе не се послужил со неговите услуги.

13. Има ли задоволство во ова, освен ако некој сосем споулавел, та им се радува на ваквите лаги, кои можат да се разобличат дури намигнеш со окото? Така прават само некои грди или нежнички момчиња, кои ги преколнуваат сликарите да ги насликаат колку што можат поубави: да, тие се убедени дека ќе станат поубави ако сликарот им го зацрвени тенот или замеша малку бела боја.

Вака прават повеќето наши историчари: им се даваат во ропство на сопствените потреби, а за она што мислат дека можат да го извлечат со историјата. Убаво е човек да ги мрази: денес е јасно дека тие не се ништо друго, туку обични ненадарени ласкавци, ама утре нивните претерувања можат да побудат сомнежи дури и дека нешто воопшто се случило.

Впрочем, ако навистина мислиш дека историјата треба да се украси со нешто пријатно, одбери ѝ накит што е во дослук со вистината и додај му ја убавината на зборот. Но, нашите историчари не го ценат тоа, туку упорно натураат нешта што не прилегаат.

14. Сега сакам да ти спомнам по нешто од овие писатели: се сеќавам дека ги слушав во Јонија, а уште поскоро во Ахаја, како ја опишуваат последнава војна.²⁸ Те колнам во Харитите, Филоне, имај верба во моиве зборови. Да прилегаше човек да полага заклетва при пишување, слободно ќе се заколнев во нивната вистинитост.

Значи, еден од нив почнува право од Музите и ги моли да го пишуваат делото заедно со него. О, колку убав почеток! Нели ѝ прилега на

Плутарх, говорејќи за надгробниот споменик на Хефајстион, пишува дека Александар... „претпочитал да му ја довери работата на Стасикрат, зашто овој со своите пронајдоци ветувал некакво величие, смелост и особена раскош. Имено, еднаш Стасикрат му рекол на Александар дека, од сите планини, тракискиот Атос е најпогоден за од него да се изработи и вообличи човечки лик, па ако кралот заповеда, тој од Атос ќе му направи сосем единствен, дотогаш невиден споменик, кој со левата рака ќе прегрнува град од десет илјади луѓе, а низ десната ќе му тече брза и голема река, која како жртва леанка ќе се излева во морето. Навистина, Александар тогаш одбил, но сега, минувајќи го времето со своите градители, почнал да смислува и многу почудни, и порастрошни нешта.“ Донесувањето на конечен суд е дотолку потешко, зашто и Лукијан и Плутарх живееле на слично временско растојание од нештата кои ги опишуваат, но, очигледно, се служат со различни извори.

²⁸ За војната, в. белешка 9.

историјата, нели токму ова му недостасуваше на пишувањето историја?²⁹ Па добро, нека е и така. Ама, нешто подолу, пријателов го споредува нашиот војсководец³⁰ со Ахилеј, а кралот на Персијците со Терсит:³¹ очигледно не му светнало дека Ахилеј ќе биде јунак ако го убие Хектор, а не ако го заколе пустиот Терсит! Та нели и кај Хомер

„храбар зар напред си бегал, а похрабар мошне го гонел?“³²

Е, потоа удира на фалење, божем е способен да опише силни јунаштини. Привршувајќи го уводот, го фали својот роден Милет, и уште додава дека постапува многу поубаво од Хомер, зашто Хомер никаде не го спомнал својот роден град. Уводот го завршува со цврсто и јасно ветување дека ќе даде сè од себе и силно ќе се труди да ја воскресне нашата борба и, колку што е во негова можност, луто да ги сотира барбарите.

Всушност, еве ти го почетокот на неговата историја, во кој го објаснува и нукулецот на војната, и причината за неа:

„Грозниот Вологес³³, кој ќе заврши со ужасна смрт, тргна во војна поради следнава причина...“

²⁹ Поетите ги молеле Музите да им дадат вдохновение и бесмртност, а философите - да ги упатат кон добри идеи. Дури подоцна за секоја од Музите е врзана одредена творечка дејност, па Клио, на пример, станува Муза на Историјата. Во секој случај, непримерено е историчарот да измолува вдохновение или идеја од Музите, зашто тој не треба да фингира, туку точно знае што треба да опише и раскаже.

³⁰ Лукиј Вер (161-169), посинокот на Антонин Пиј и совладелец на Марк Аврелиј.

³¹ Ахилеј, синот на Пелеј и nereидата Тетида, е најсмелиот ахајски воин под ѕидините на Троја и главен носител на дејствието во Илијадата. И Терсит е лик од Илијадата, но тој е човек со грд, речиси изобличен лик и дрско и безобразно однесување. Терсит, навидум комичен лик кој ја разбива сериозноста на епската прагматеја, всушност е вистински антипод на Хомеровите херои, но и лик преку кој се искажува непослушноста пред кралската власт и идеологија.

³² Хомер, Илијада 22.157-8. Ахилеј го гони Хектор околу бедемот: „Вамо протрчале двата, гонејќи тој, овој бегачки: / храбар зар напред си бегал, а похрабар мошне го гонел...“ Дури и Хомер, значи, постапува подобро од современите на Лукијан, дотолку повеќе што, нешто подолу, ги споредува *обајцата* јунаци со „победнички копитни коњи“ кои се надбиваат за голема награда, а „бозите сите ги гледаа“.

³³ Вологес III, крал на Партите и лут противник на Римјаните во оваа војна. Нукулецот на непријателството кон Рим се јавил уште за време на царот Марк Улпиј Трајан, кој по офанзивата против Партите во 115 година на престолот поставил свој шгитеник. Неговиот наследник, Антонин Пиј, и покрај усилбите на пратениците од Партија, одбил да му го врати престолот на Вологес. Непријателството кулминирало за време на Марк Аврелиј и Лукиј Вер. Подетално кај Дион Касиј 68-72 и во компилаторското дело *Scriptores historiae Augustae*.

Ете, вака пишува првиов.

15. Следниов, пак, вистински горд тукидидовец, сака и пилците да забележат по кое големо име се повел, па почнува исто како него, наведувајќи го своето име. Колку пригоден почеток, намирисан со атички тем-јан! Слушај:

„Крепериј Калпурнијан од Помпејопол³⁴ ја опиша војната меѓу Партите и Римјаните, како завојуваа едни против други, почнувајќи од првите непријателства.“

По ваков почеток, треба ли да ти кажувам што следи? Дека, пренесувајќи некој говор што божем бил беседен во Ерменија, го препишал говорот на говорникот од Коркира? Или, дека ги казнил со чума Нисибјаните зашто не ја одбрале страната на Римјаните, ама со опис од збор до збор ист како оној на Тукидид, додуша без Пелазгиската четврт и Долгите сидови³⁵, каде живееле болните во Атина? Туку, оваа чума, замисли си само, исто така започнала во Етиопија, слегла во Египет, но сега оттаму право во ширната земја на кралот, каде решила да застане. И, да знаеш, убаво направила. А јас ќе го оставам човеков да ги закопа кутрите Атињани во Нисиб, зашто погодувам што сè ќе расприкажува откако ќе си заминам.

Во денешно време се многу чести писателите кои ценат дека го подражаваат Тукидид ако ги препишат и малку ги изменат неговите куси реченици:

„... и вие би се согласиле ... но, во име на Севса, причината не беше таа ... ова безмалку ќе го испуштив ...“³⁶

Ама, писателов за кого ти зборував решил да ги именува оружјата и бојните справи со нивните латински имиња, па ќе каже „фоса“ наместо ров, „понт“ наместо мост, и сè така редум. Замисли си само колку ова ѝ личи на историјата, да не зборуваме колку му прилега на Тукидид! На атичката реченица да ѝ насадиш ваква италска чудесија, божем си ја наметнал со порфир кој не само што ѝ личи, туку и ја разубавува!

³⁴ Постоеле два града со име Помпејопол – едниот во Киликија, другиот во Пафлагонија.

³⁵ Во 430 година ст.е. Атина била погодена од чума, која збришала речиси една третина од нејзиното население. Ударите на чумата биле најсилни во деловите на Атина наречени Пелазгиска четврт и Долги сидови.

³⁶ Стилските, а пред сè тематските имитации на делото на Тукидид можат мошне убаво да се согледаат на многу места; сп. на пример Тукидид 1.32; 2.17; 2.48.

16. Од истава сорта писатели ни доаѓа историчарот кој решил просто да ни ги нареди настаните. Тој ни дава гол и едноставен список, та сè нешто ти се чини дека гледаш во личниот дневник на некој војник, градител или снабдувач што се влечел по војската. Туку, овој човек можеби и не заслужува толкав прекор, зашто веднаш се забележува кој е и што е - тој да ти работел за некој друг, позначаен човек, за кого треба да претпоставиме дека имал нешто повеќе вкус и знаел да се служи со ваква историја. Јас, пак, на кутриов му се лутам само поради тоа што на својата книга ѝ дал премногу важен и високомерен наслов:

„Историја на Партите, напишана од Калиморф, лекар на шестиот одред на копјаниците.“

Потоа следат книгите, обележани со броеви. Туку, мене ми се виде најинтересен неговиот студеникав увод, кој завршува со тврдењето дека – внимавај – воопшто не било необично што лекар пишува историја, зашто Асклепиј е син Аполонов, а Аполон ги предводи Музите и господари над сета наука! Инаку, човеков на почетокот фатил да пишува на јонски, па ќе ни каже „еким“, „показ“, „колку“, „бољка“, ама потоа, навистина не знам со кој ум, ќе си се врати на заедничкото наречје, па ќе проговори како сиот нормален свет, а богами, ќе уфрли и по нешто што го чул на улица.

17. Е, сега треба да проговорам за еден учен маж, философ. Името ќе му го премолчам, но ќе кажам што мислам за неговиот начин на работа и писанијата што неодамна ги објави во Коринт: тие, Филоне, надминуваат сè што човек може да очекува.

Значи, уште во првата реченица на уводот, учениов маж им потфрла замислено прашање на своите читатели, а всушност брза да ја сподели со нас својата премудра размисла и да укаже дека само на философ му доликува да пишува историја. Не многу подолу, ќе ни изведе уште еден логичен заклучок, па веднаш по него уште еден, и сè така, дури најпосле не го заврши уводот. Тука имаш ласкање колку да сакаш: крупни и надуени фалби, достоини само за некој си дворски шут! Додуша, да кажам дека и тие фалби се цврсто поткрепени со соодветно прашање, докажување и логичен заклучок.

Туку, она што најмногу ме потресе, она што ми се виде најнедостojно за една бела философска брада, е тврдењето дека нашиот владетел заслужил една особена почест: имено, дури и философите ценат дека треба да се фрлат на опишување на неговите дела! Па, ако работите навис-

тина стојат така, јас мислам дека требаше да почека ние да го увидиме тоа, а не да побрза тој да ни каже.

18. Никако не смеам да го заборавам оној што почнува отприлика вака:

„Ќе ви зборувам за Римјаните и за Персијците...“

па нешто подолу:

„Персијците навистина требаше да ги погоди несреќа...“

и најпосле:

„Тоа беше Осроес, кого Хелените го нарекуваат Оксирој...“

Овој, гледаш, ти е ист со оној што го знаеме од пред малку – само што оној го препишуваше Тукидид, а овој сега Херодот.

19. Има и еден кој, рака на срце, пишува навистина убаво. Неговата умешност е рамна со онаа на Тукидид, ако не е и поголема. Па сепак, откако неверојатно јасно и продлабочено ни ги опиша сите можни градови, планини, долини и реки (камо неговите описи да удрат по нашите непријатели: толку се кај него студени каспискиот снег и келтскиот мраз), овој историчар покажа дека му треба цела една книга за да ни го опише штитот на царот: како на папокот од штитот е изработена Горгона³⁷ чии очи се прелеваат сино, бело и црно, па нејзиниот појас во сите бои на виножитото, па како околу неа се свиваат и извиваат змејови...³⁸ Па потоа бечвите на Вологес, па уздите на коњот... О, Херакле, колку ли илјадници редови му требаат за да ги опише! Каква била косата на Осроес додека пливал низ Тигар,³⁹ во каква пештера се засолнил, како во неа никнеле сплетени ползавци, мирти и ловори, кои му направиле убав лулка! Па ти сега види, ти се молам, колку сиве овие дребулии ѝ се нужни на историјата, и колку тешко би го сфатиле дејството ако ги нема!

³⁷ Горгона е лик од хеленската митологија, чудовиште со ужасен изглед. Горгоната имала змии наместо коса, а со еден поглед можела човекот да го претвори во камен.

³⁸ Историчарот несвесно (или, можеби, дури и свесно) се повел по Хомер и неговиот опис на оружањето на Агамемнон (Илијада 9.15 *sqq.*). Притоа, очигледно, ги искористил не само митските слики, туку се угледал и на епскиот поетско-раскажувачки манир: описот на бојната спрема на Агамемнон на споменатото место зафаќа триесетина стиха. Новото оружје на Ахилеј, пак, е опишано на простор од близу сто и педесет стихови (Илијада 18.470 *sqq.*).

³⁹ Тигар (Tigris), две илјади километри долга река, од животна важност за жителите на стара Месопотамија, а денешни Турција и Ирак. Тигар извира на падините на ерменскиот Таврос, а се влева во Персискиот залив.

20. Историчарите, Филоне, се занимаваат со вакви описи на земји и на пештери токму зашто не знаат да одделат што е потребно, а што непотребно; туку, можеби и немаат поим што треба да се каже. Кога, пак, треба да опишат нешто големо и значајно, тие точно наликуваат на некој си момок што го наследил господарот и ненадејно се збогатил. Момокот, пријателе, иако богат, ниту ќе знае прописно да се облече, ниту пак да јаде како што треба, туку, седнат на трпеза полна пилиња, прасиња и зајаци, ќе удри врз зеленчукот и чорбата и ќе срка додека не се задави.

А нашиов историчар тера понатаму и измислува неверојатни рани и чудни загинавања. Еден војник е ранет во палецот на ногата, ама испушта душа во истиот миг, а уште дваесет и седуммина војници паѓаат на место мртви од силниот клик на војсководецот Приск. Бројот на мртвите, пак, противречи дури и на сметките на војководците: кај Европ⁴⁰ загинале седумдесет илјади двеста триесет и шест непријатели, а замисли си, Римјаните имале двајца мртви и деветмина ранети. Навистина не знам дали има некој што, при здрав разум, би поверувал во ова.

21. И следнава грешка не е мала, па мислам дека заслужува да се одбележи. Историчаров просто се мачи да пишува на чисто агичко наречје, да го прочисти својот јазик, па нашол дека треба и римските имиња да ги преправи во хеленски: замисли си, Сатурнин кај него е Крониј, Фронтин станал Фронтон, а Титијан го нарекува Титаниј. Има и други, уште посмешни.

Истиов човек ни пишува и за смртта на Северијан, па нè убедува дека сите што мислеле дека Северијан паднал од удар на меч, лошо се излажале. Не, Северијан всушност се убил со изгладнување, зашто просудил дека таа смрт е најблага. Туку, овој изгледа не забележал дека целата таа случка почнала и завршила за три дена, а луѓето што се изгладнуваат обично успеваат да издржат и по седум. Патем кажано – Осроес сигурно седел и чекал Северијан убаво да се испости и да умре, па затоа не го напаѓал цела седмица.

22. А што да речеме, премил Филоне, за оние што историјата ја пишуваат со поетски речник? Таквите ќе ни кажат:

⁴⁰ Европ (Dura Europos) на реката Еуфрат, основан 312 година ст.е. од Антигон Никанор, е археолошки најдобро истражениот град од кралството на Селевкидите. Градот избилувал со раскошни градби од хеленистичко и римско време, а особено се значајни драгоцените пергаменти и прекрасните фрески од хеленистичко време пронајдени со ископувањата.

„Опсадната справа засуни тркалајќи се, а бедемот се спростре со грозоморен тресок.“

Потоа, во вториот дел на оваа фина историја:

„Сета Едеса свонеше и јачкаше од оружје: насекаде само свекот и немир.“

А има и нешто вакво:

„Војсководителот премеруваше во размислите како најубаво да се домолкне до бедемот.“

Ама ова, изгледа, не им пречело да ни спрострат насреде и народски, па и улични изрази. Еве ти пример:

„Логорскиот управник му пиша писмо на царот.“

Или ова:

„Војниците си изнакупија што им требаше.“

Па и следново:

„После се измија и се присобраа.“

Значи, нашиов блескав трагички поет на левата нога обул котурна,⁴¹ а десната ја воврел во налана.

23. Кај многумина, пак, може да се прочита прилично обемен увод, кој блеска од трагичка возвишеност; човек ќе се понадева дека и она што следува ќе биде чудесно и достоинствено да се чуе, ама, излегува дека телото на нивната историја е толку ситно и припросто, што наликува на дете кое се вовлекло во огромна маска на Херакле или на некој Титан.⁴² Слушајќи ги ваквите историчари, публиката секако ќе си го промрмори она: „Се тресела гората...“

Јас мислам дека треба да се прави вака. Сите делови на делото треба да бидат истозначни и, така да кажам, рамномерно обоени. Телото

⁴¹ Котурни се масивни, богато украсени чевли со мошне високи топуци, чија улога била да ја издолжат фигурата и на актерот да му дадат достоинственост и величие. Котурните, мошне непријатни и тешки за носење, се користеле само при изведувањето на трагички претстави.

⁴² Титани се дванаесетте деца на Уран и Гаја: меѓу најпознатите се Океан, Кронос, Темида, Мнемосина и др. Во познатата "Титаномахија" се раскажува за страшниот и суров бој на старото племе Титани против новата генерација на богови од Олимп. Олимписките богови, предводени од Севс, успеваат да ги совладаат Титаните, кои се фрлени во Тартар и за навек чувани од стораките џинови Хекатонхејри.

треба да е сразмерно со главата, та златната глава да не заврши пришиена на некакви смешни гради од партали или варена кожа, а пред нив да се истопори штит од врбови прачки или пак свински објала. Но, денес ќе сретнеш плева од токму такви историчари, кои главата на Колосот од Родос⁴³ ја пришиваат на цуцесто тело.

Други, пак, ни потфрлаат сосем обезглавено тело, значи, се фрлаат во дејството без никаков увод. Таквите мислат дека се повеле по Ксенофонт, кој почнува вака:

На Дареј и Парисатида им се родија две деца...⁴⁴

или по некои други постари писатели. Но тие, изгледа, не го знаат ова: постојат уводи кои можат да бидат одвај забележливи, а сепак се уводи, како што ќе покажеме подоцна.

24. Овие грешки го зафаќаат толкувањето или составот на нештата, па речиси и можат да се поднесат. Но, на што личи тоа, да се лаже за местата и областите, и тоа не само за понекоја парасанга,⁴⁵ туку за цели конаци? Еден од нашиве сјајни историчари со очи нема видено Сириец, ниту пак некогаш начул да се зборува за Сирија, макар и кај берберот; сепак, во своето ценето дело, од кое просто извира незнаење, се осмелил за Европ да ни го напише ова:

Европ се наоѓа во Месопотамија, два конака далеку од Еуфрат; градот го основале Едесјаните...

И, како ова да не му беше доволно, нашиов храбар творец ја крева во воздух мојата татковина Самосата, па со сè тврдината ја префрла во Месопотамија, среде две реки, чии води удираат во градските бедеми! Би било забавно, Филоне, да земам да ти се правдам дека не сум ниту Парт, ниту Месопотамјанин, иако таму ме пресели нашево блескаво перо!

25. Жими Севса, треба му да се верува и на она што пријателов ни го кажува за Северијан, зашто тврди дека го чул тоа од некој војник што избегал од бојното поле. Северијан, значи, не загинал од меч, не испил отров и не се обесил, туку, замисли си, успеал да смисли прилично воз-

⁴³ Колосот од Родос се вбројува во седумте светски чуда на антиката. Колосот, всушност статуа на богот Хелиј (или Аполон) висока триесет и четири метри, со раширени нозе го надвисувал влезот во пристаништето на градот Родос.

⁴⁴ Ксенофонт, Кировата анабаса 1.1.

⁴⁵ Персијците ја изразувале должината на патот во парасанги и конаци. Една парасанга (персиски збор за „должина“, веројатно основна мерна единица за должина на патот) изнесувала триесет хеленски стадии, т.е. околу 5½ километри.

вишен и смел начин да умре. Бидејќи имал некакви убави кристални пехари, а веќе решил да умре, го треснал од земја најголемиот пехар, зел една остра срча и си го пресекол вратот. Значи, овој воин никако не успеал да најде ниту бодеж, ниту пак најмало ноже, та да се почести со мажествена и херојска смрт.

26. Бездруго се сеќаваш, Филоне, дека Тукидид напиша надгробно слово⁴⁶ за првите жртви во онаа војна: е, нашиов историчар просудил дека треба да го стори истото, но за Северијан. Гледаш, сиве овие писатели необично љубат да се надбиваат со Тукидид, а тој, кутриот, воопшто не е виновен за неприликите во Ерменија.

Но, добро. Историчаров торжествено го погребва Северијан, а потоа качи на могилата некој си воен заповедник по име Афраниј Силон. Овој Афраниј, доблесен соперник на Перикле,⁴⁷ ни избеседи толку прекрасни нешта што, жими Харитите, јас се изнаплакав од смеа, особено кога, завршувајќи ја беседата, низ солзи и болно јачкање зеде да си приспомнува на богатите вечерички на кои, патем, и толку убаво си пивнувале.

По сево ова, станавме сведоци на разврска достоина дури и за Ајант:⁴⁸ човекот со прехрабро движење, достоино за великиот Афраниј, го извлече мечот и се уби на могилата, пред сиот тој народ! Сè си велам дека човекот што умееше да нè почести со ваква беседа требал да си пресуди уште многу порано – иако, како што вели нашиот историчар, луѓето се восхитиле од неговата постапка и за него зборувале со највисоки пофалби. Јас, Филоне, не само што не можам да му простам што цела вечност беседеше за манџи и јании и плачеше по колачиња, туку му се лутам што, пред толку храбро да загине, не го закла и господинот што нè збогати со оваа драма.

⁴⁶ Т.н. „Епитафиј на Перикле“: Тукидид 2.34-36.

⁴⁷ Со тоа што беседи епитафиј, токму како Перикле.

⁴⁸ Ајант Теламонов, наречен „Големиот“, бил крал на островот Саламина. Според традицијата, Ајант бил најхрабриот, најубавиот и најсилниот ахајски војсководец по Ахилеј. Но, кога Ахајците решиле оружјето на мртвиот Ахилеј да му припадне на Одисеј, Ајант толку се разочарал, што неговиот гнев прераснал во вистинско лудило, та фатил да ги коле стадата и кучињата околу Троја, мислејќи дека се Ахајци. Кога се освестил и сфатил што направил, Ајант не можел да ги издржи срамот и болката, па се убил фрлајќи се врз сопствениот меч. Историчарот решил да ја искористи трагичката торжественост на митската епизода, па бесрамно ја внел во својата историја како да се работи за вистински настан; притоа, се чини, најмногу се служел со трагедијата „Ајант“ на Софокле, во која е обработена истава тема.

27. Можам да ти зборувам уште за многумина вакви, пријателе, но мислам дека ова беше доволно. А сега, би сакал да го исполнам и моето второ ветување, имено, да дадам некој совет како подобро да се пишува.

Некои, на пример, сосем изоставаат или само протрчуваат низ дела навистина важни и достоини за сеќавање. Јас не знам дали им недостига знаење, дали немаат добар вкус, или пак, едноставно, немаат поим што треба да се каже, а што да се премолчи; како и да е, тие историчари макотрпно и подробно ни опишуваат секакви дребулии.

Ете, замисли си човек кој не знае да изусти ниту збор за неверојатната убавина на Севс Олимписки. Таквиот не ќе успее да го пофали делото, и далеку од тоа дека ќе умее да им го опише на оние што никогаш не го виделе: затоа, пак, ќе се чуди колку убаво и правилно е изработено подножјето и колку е рамна основата, па мошне усрдно ќе ни прикажува само за тоа.

28. Јас, Филоне, чув со сопствени уши како еден писател потроши само седум реда за битката кај Европ, ама затоа успеа да изарчи повеќе од дваесет мерки вода⁴⁹ и да застрани со една сосем непотребна приказна.

Значи, на бојното поле се нашол некој маурски коњаник по име Мавсак, кого жедта го повела кон планините. Таму налетал на некакви селани, Сиријци, кои токму имале намера да ручаат. Селаните најпрвин се исплашиле од него, но набргу сфатиле дека Мавсак не им е непријател, па го поканиле да седне и да замези: му рекле и дека имаат некој пријател, кој патувал во земјата на Маврите, каде служел војска неговиот брат. Ете ти сега повод за бескрајни разговори и приказни: како овој ловел во таа земја, па како видел крдо слонове на пасење, па како речиси ќе бил изеден од лав, па какви убави риби купил во Кајсареја. А нашиов чудесен историчар, без да ни потфрли ниту збор за колежите што се случија по битката кај Европ, за преговорите, за наметнатите мировни договори, за стражите и противстражите – без, значи, да потроши ниту збор на сето тоа – си зема отсуство сè до доцна вечерта за да скокне до Кајсареја и да го посети Сириецот Малхион кој, ете, баш во мигот се погодил ефтино да купи некакви огромни риби! Да не го изненадеше ноќта, пријателов несомнено ќе си поседеше и на вечера, зашто софрата веќе била поставена.

Тука е важно да се сфати дека, ако историчаров не се напнеше да го вклучи сево ова во својата историја, ние ќе останевме посиромашни

⁴⁹ Лукијан алудира на водениот часовник – клепсидрата, значи ја исмева должината на непотребната епизода.

за неколку важни сознанија: Римјаните ќе се соочаа со немерлива штета ако коњаникот Мавсак, измачуван од жед, не најдеше вода и ако се вратеше во логорот без да вечера! О, колку поважни работи јас сега свесно премолчувам! На пример, не спомнувам дека им се придружила и една авлетистка од блиското село, не опишувам какви подароци си размениле, не кажувам дека Мавсак на Малхион му го подарил своето копје, а овој, пак, за возврат му подарил скапоцена игла. Вистина, треба да се кажат уште многу нешта за битката кај Европ, ама овие секако беа најважните.

Има, значи, луѓе што чудесно го иследуваат трњето, ама никако не успеваат да го видат трендафилот.

29. Следниов е смешен колку и оној пред него. Човек кој никогаш не излегол од Коринт, кој не успеал да се добере ниту до Кенхреа,⁵⁰ а чувај Боже да ја видел Сирија или Ерменија, ако добро се сеќавам, своето дело го почнува вака:

Очите се поверодостојни сведетели од ушите. Затоа, јас пишувам за она што сум го видел, а не што сум го чул.

Човеков го красел толку остар вид, што за партските змејови (а тоа ти е некакво војничко знаме, чинам дека под него се строи одред од илјада луѓе) вели дека се живи змии со чудовишна големина, кои се раѓаат во Персида, малку над Иберија.⁵¹ Божем, кога војската излегува на поход, борците ги врзуваат овие чудовишта на големи копја и ги вејат високо во воздухот за уште оддалеку да ги вџашат непријателите; откако, пак, ќе засвечка оружјето, ги одврзуваат и ги фрлаат врз непријателските редови. Ете, значи, како толку наши војници биле изедени, задавени и столчени! Историчаров тоа го видел со свои очи, додуша, под закрила на високото дрво на кое бил качен за да набљудува. И убаво направил што не им излегол пред очи на страшните чудовишта, зашто ние денес ќе бевме посиромашни за еден толку чудесен историчар, чии раце произвеле големи и славни дела. Инаку, и тој ти претргал многу опасности, дури и бил ранет кај Сура...⁵² ама тоа, изгледа, го поткачило додека одел од Кранеј до Лерна!⁵³

⁵⁰ Кенхреа била мала приградска населба на дванаесетина километри од Коринт.

⁵¹ Амбициозниот историограф, очигледно, го краселе и знаења од географијата: Персида е област во средна Азија, под, а не над Иберија, која се наоѓала на Кавкас.

⁵² Сура, град во Сирија, не многу често споменуван во античките извори.

⁵³ Лерна е име на извор и населба близу Коринт, на патот кон Аргос.

И, замисли си, сето ова им го испрочитал на Коринтјаните, кои многу убаво знаат дека човеков нема видено војна ниту на слика. Та тој не ги познава ниту оружјата, ниту бојните справи, да не зборуваме за имињата на одредите и на строевите: токму затоа се потруди надесно построената фаланга да ни ја опише како странична, а челното напредување да ни го претстави како крилно.

30. Да продолжиме понатаму. На еден доблесен маж му појде од рака целосно да изложи сè што се случило во Сирија, Месопотамија, кај Тигар и во Медија во само петстотини реда. И, откако изврши вакво доблесно дело, тој изјави дека напишал историја, иако малку недостасува насловот да му биде подолг од целата книга:

Приказ на делата кои, во наше време, Римјаните ги извршија во Ерменија, Месопотамија и Медија, напишан од Антиохијан, победник на светите игри на Аполон.

Изгледа дека овој, кога бил дете, победил во некоја трка на долга патека.

31. Имам чуено и за еден што напишал историја во вид на претскажување. Тој, значи, ни ги претскажува заробувањето на Вологес, смртта на Осроес, кој ќе им биде фрлен на лавовите, па дури и толку посакуваната победничка поворка. Човеков бил толку обземен од пророчко вдихновение, што навистина трчал кон крајот на своето дело. Но, не беспокој се, нема да го заврши делото пред да основа огромен и прекрасен град во Месопотамија, само, не може да реши дали да го нарече Никаја, Хомоноја или Ејренеја.⁵⁴ Работата сè уште не е пресечена: нашиов убав град остана безимен, но затоа преполн со простотилак и историска глупост.

За волја на вистината, истиот човек ни вети дека ќе опише и сè што се случувало во Индија, како и за време на обиколката низ Надворешното море. Дека ветувањето не било пусто сведочи тоа што уводот на неговата „Историја на Индија“ е веќе напишан, а третата легија, Келтите и една мала чета Маври со Касиј⁵⁵ веќе го прегазија Инд. Што ќе се случува понатаму и како ќе излезат на крај со нападите на слоновите, тоа нашиот чудесен историчар ќе ни го опише набргу, седнат крај Мусирид⁵⁶ или кај Оксидраките.⁵⁷

⁵⁴ Од хеленските зборови *nike* – „победа“, *homónoia* – „единство, слога“ и *eirène* – „мир“, значи „Град на Победата“, „на Слогата“ или „на Мирот“.

⁵⁵ Касиј, заповедник во војската на императорот Марк Аврелиј.

⁵⁶ Музирид, град и трговско средиште во Индија, според Плиниј, 6.22.

32. Ете, вакви глупости ни пишуваат непоткованите историчари, кои не знаат врз што треба да го задржат погледот. Та и да знаеа, бездруго не ќе можеа да го опишат, зашто везден си нафрлаат претпоставки и измислуваат сè што хартијата може да поднесе. Сакаат да си придадат важност со бројот, а особено со чудесно смешните наслови на нивните книги:

„За победите на Партите“, од тој и тој, во толку и толку книги.

Или нешто вакво, што ми личи на „Атида“⁵⁸:

„Партида“, книга прва и втора.

А сум прочитал и нешто уште подосетливо:

„Партоникии“ од Деметриј од Салагаса.

Јас не го пишувам ова зашто сум намислил да ги исмеам и да ги изложам на подбив овие убави истории. Напротив, сакам да сторам нешто полезно: човек што ќе успее да ги одбегне ваквите грешки, веќе ќе има совладано голем дел од вештината на доброто пишување, или поточно, ќе му треба уште сосема малку труд и умевање. Имено, верувам во она што ни го кажува дијалектиката: ако меѓу две нешта нема средина, одбивањето на едното нужно води кон прифаќање на другото.

33. И, најпосле, би рекол некој, нашиот простор за градба е подготвен: трњето е исчистено, урнатините што не припаѓаа тука се срамнети со земјата. Она што беше нерамно, сега е израмнето, та не ни останува ништо друго, туку нешто да изградиме. Така ќе покажеме дека не сме јунаци само кога треба да се урива нешто туѓо, туку умееме и да гра-

⁵⁷ Оксидраки, воинствено племе во Индија, со кое го вкрстил оружјето и Александар III Македонски. Опис кај Аријан, 6.10 *sqq.* Епизода и кај Q. Curtius Rufus, *Historia Alexandri Magni* 9.45; во македонското издание Квинт Куртиј Руф, „Историја на Александар Македонски“, превод Љубинка Басотова, Патрија, Скопје, 1998, стр. 384-390. Од овој превод се преземени и сите цитати од Куртиј искористени во ова дело.

⁵⁸ Атиди биле дела на античките логографи во кои се обработувала само историјата на полуостровот Атика, еден вид никулци на првите посериозни историографски трудови. Во Атидите ја содржеле историјата од митско време, сè до раздобјето во кое живеел логографот. Атидите не биле историја во вистинска смисла на зборот, туку запишана усна традиција; во нив се мешало бојното и човечкото, митското и историското, чудесното и секојдневното. Па сепак, во антиката Атидите предизвикувале особено внимание и почит, а неретко им служеле како извор на авторите кои се обидуваа да напишат вистинска, во најголема мера издржана историја за некој настан или раздобје.

диме, и тоа толку добро, што никој, та дури ни Момос,⁵⁹ не ќе смее да му најде маана.

34. Добриот историчар, според мене, треба да обедини во себе две исклучително важни особини: чувство за општествените движења и раскажувачка сила. Првата особина е природна дарба, и не може да се научи; до втората, пак, може да се дојде само преку постојана вежба, мако трпен труд и стремеж по старите доблести.

Во овие особини нема вештина, и тука моите совети се непотребни. Оние на кои природата не им дарила бистра мисла и изострен ум, не ќе можат да се здобијат со нив читајќи ја мојава книга. Замисли си да можеа нештата така да се преобразуваат, та од олово да направиме злато, од калај сребро, или, на пример, Конон да го престориме во Титорм, а Леодрофида во Милон: тоа би била навистина чудесна, непроценлива тајна!

35. Зошто, тогаш, велам дека вештината и моиве совети се полезни? Вистина, преку нив не можеме да создадеме добра особина, но можеме да научиме како со неа да се служиме. Да замислиме, на пример, дека Икос, Херодик и Теон се здружиле со некојси Пердика. Тие не му велат дека од него ќе направат олимписки победник, дека тој ќе се изроди во соперник на Теаген од Тасос или Полидамант од Скотуса: тие, едноставно, зеле на себе, со помош на својата вештина, да го зацврнат и подобрат човекот што и онака бил способен за телесни вежби.

Штом веќе тврдиме дека сме изнашле вештина која може да се примени на нешто толку големо и тешко, да се чуваме од високомерни ветувања. Јас не велам дека ќе го земам првиот човек од улица и од него ќе направам историчар: јас, едноставно, имам намера да му покажам неколку правилни патишта на човек што по природа е умен и умее добро да се изрази, а тие патишта ќе му овозможат полесно и побрзо да ја исполни целта што си ја поставил.

36. Секако нема да кажеш дека на човек што е природно надарен и умен не му треба вештина и подука. Ако е така, тој би можел да свири на китара или на флејта без воопшто да учи, всушност, тој би знаел сè! Но, вистината е дека, без учење, човек не може да направи ништо, а со помош на учител, може да научи сè, и лесно и добро.

⁵⁹ Момос е лик од хеленската митологија, дете на Ноќта и божество на подбивот. Момос бил замислуван како суштество со еден долг и шилест заб и лесни крилја, шегобијно чудовиште кое се подсмева секому и на сè му наоѓа маана. Бидејќи без мера ги задевал дури и Севс, Афродита и Прометеј, Момос бил избркан од Олимп.

37. Нека ми дадат, впрочем, ученик каков што барам. Тој треба да биде способен да научи и да се изрази, да биде надарен со остар поглед, да е способен да се справи со доверените задолженија, да го краси војнички дух, но мирнодопско умеение. Добро е, жими Севса, и да има искусено војнички живот, да ги гледал вежбите и постројувањата на војниците, да ги познава оружјата и бојните справи, да знае што е крило, а што чело, да знае какви се одредите, каде се стројат коњаниците, што е напад, а што обиколка. Со еден збор, не сакам човек што никогаш не излегол од дома, а се потпира врз она што ќе му го раскажат.

38. Најважно од сè е историчарот да размислува слободно, да не се плаши од никого и да не се надева на ништо. Инаку, би наликувал на потплатен судија, кој пресудува за надомест, воден од љубов или омраза. Историчарот не треба да се тревожи што амфиполскиот стрелец Астер во борбите под Олинт⁶⁰ му го истерал окото на Филип, туку треба да ни го прикаже кралот токму онаков каков што бил; не треба да се беспокои дека ќе го налуту Александар ако точно ни опише како, на една гозба, овој го убил Клејтос;⁶¹ не треба да стравува од Клеон,⁶² моќникот во народ-

⁶⁰ Диодор од Сицилија, во седмата книга од „Историската библиотека“, вели дека Филип II го загубил окото при опсадата на Метона, а со него се согласуваат безмалку сите други извори. Како и да е, во случајов не се работи за квалитетот на историското знаење на Лукијан, зашто епизодата има сосем друга намена. Имено, станува збор за алузија на додворништвото на сликарот Апелес, кому му било наложено да изработи портрет на Антигон Едноокиот: Апелес не сакал да ризикува и да го прикаже Антигон онаков каков што навистина бил, па затоа решил да го наслика во профил. Повеќе кај Квинтилијан, 2.13.

⁶¹ Значи, треба да ни ја раскаже епизодата без многу убави зборови и оправдувања, отприлика на сличен начин како Квинт Куртиј Руф, на почетокот на осмата книга од „Историјата на Александар Македонски“: „... На таа гозба Александар испил многу вино и почнал, како неумерен проценител на своите дела, да се фали со тоа што го извршил, а тоа станало непријатно да го слушаат дури и оние што знаеле дека сето тоа е вистина... а Клејтос со повисок глас ги спомнувал делата и војните на Филип во Грција... Кралот веќе бил толку гневен, што вакво нешто одвај можел да претрпи, дури и да бил трезен. Но, бидејќи сетилата му биле обземени од виното, одеднаш рипнал од леглото...“ и т.н. Сепак, треба да се има на ум дека Куртиј ги пишувал овие редови на безбедно временско растојание: од гневот на Александар го делеле најмалку триста години, и човек навистина треба да се запраша дали описот на гозбата би бил токму ваков ако Куртиј творел во времето на Александар. Епизодата со убиството на Клејтос ја има и кај Аријан (4.8).

⁶² Клеон, синот Клејнетов, бил предводник на радикалната струја на атинските демократи, која учествувала во борбите за власт во Атина по смртта на Перикле. Презрен од атинските аристократи поради простото, неугледно потекло, Клеон бил човек со цврст карактер и одлична беседничка дарба. Така лесно ја добил довербата

ното собрание, господарот на говорницата, туку треба отворено да каже дека тој бил гневен и опасен човек. Историчарот не треба да се исплаши ниту од цела една Атина, туку треба верно ни раскаже за неприликите на Сицилија,⁶³ за темничењето на Демостен, за смртта на Никија;⁶⁴ треба да ни каже колку биле жедни војниците, каква вода пиеле, да ни објасни дека мнозина биле убиени пиејќи.⁶⁵

Всушност, тој мора да верува дека ниту еден разумен човек нема да го прекори што ни раскажал некој несреќен или неразумен потфат онака како што навистина се случил. Историчарот не ги произведува случувањата, туку само ги раскажува. Ако војската претрпела пораз во поморска битка, не треба тој да ги потопува корабите; ако, пак, војската бега, не треба тој да ја гони. На историчарот би можело да му се забележи единствено ако испуштил нешто кога го полагал свечениот завет. Впрочем, да беше дозволено да се премолчат непријатните настани, или пак да се тврди дека нешто се случило сосем поинаку, и Тукидид лесно, со еден потег на перото, ќе можеше да му даде поинаков крај на утврдувањето на Епиполите, да го потопи коработ на Хермократ⁶⁶ или да го спречи проклетниот Гилип⁶⁷ додека овој ги уривал бедемите и ги препречувал патиштата. Најпосле, Тукидид секако ќе можеше да ги фрли жителите на Сиракуса во каменолом и да ги пушти Атињаните слободно да си ги обиколат Сицилија и Италија, токму онака како што сакал Алкибијад. Но, мислам дека она што веќе се случило, ниту Клотхо може повторно да го испреде, ниту Атропа по втор пат да го пресече.⁶⁸

на атинскиот народ. Сепак, неговата дрскост, нетрпеливоста и наклонетоста кон насиле, остро исмеани од комичкиот поет Аристофан во комедијата „Коњаници“, за навек го одбележале Клеон како „гневен и опасен човек“.

⁶³ Се однесува на катастрофалниот пораз на атинската експедиција на Сицилија.

⁶⁴ Познатиот атински војсководец Никија, кој ја предводел атинската експедиција на Сицилија, се покажал нерешителен, неснаодлив и целосно недораснат на околностите, а најпосле им се предал на непријателите и умрел со неславна смрт.

⁶⁵ В. кај Тукидид, гл. 82 *sqq.*

⁶⁶ Хермократ бил аристократ од Сиракуса кому, за време на т.н. Сицилиска експедиција, му била доверена одбраната на Сицилија од нападите на атинската флота.

⁶⁷ Додека Атињаните граделе опсаден бедем околу Сиракуса, спартанскиот војсководец Гилип со 3000 војници успеал да се пробие до градот. Откако ги убедил граѓаните дека им доаѓа голема помош од Пелопонес, Гилип го презел главниот збор во одбраната на Сиракуса и успеал да ги упропасти сите атински планови за освојување на градот.

⁶⁸ Клотхо, Лахеса и Атропа се трите Мојри, ќерки на мрачната Ноќ. Трите сестри - судијки, предилки кои ја предаат нишката на животот, судбината и смртта, го одредуваат доброто и злото за секој човек уште при неговото раѓање, а едновременно дем-

39. Историчарот има само една задача: да ни пренесе како нешто се случило. Но, како би можел да го стори тоа ако му е лекар на Артаксеркс, па се плаши од него?⁶⁹ Или, ако очекува порфирна наметка, златен ѓердан и нисајски коњ⁷⁰ како награда за фалбите во неговото дело? Но, така нема да постапи правичниот Ксенофонт, ниту пак Тукидид. Ако кај историчарот тлее лична омраза, нужно е да размисли за општото добро, па вистината да ѝ ја претпостави на омразата; ако, пак, некој му е пријател, историчарот сепак нема да му ги прости грешките.

Ќе повторам уште еднаш: на историјата ѝ е присушто само едно, да ѝ се жртвува на вистината. Ако некој се нафаќа да напише историја, подобро е да заборава на сè друго. Во неа постои едно правило, една мера: да не се има на ум само денешната публика, туку и оние што напишаното ќе го читаат во иднина.

40. Оној што пишува историја, а размислува само за денешнината, со право ќе влезе во редот на додворниците, кои историјата уште одамна ги презрела, исто како што гимнастиката плукнала врз бербериите. Александар, велат, рекол вака: „Многу би сакал, Онесикрите,⁷¹ откако ќе умрам, да живеам уште за малку, па да видам што ќе велат луѓето што тогаш ќе читаат за нашиве дела. А ти, не чуди се што сега ги фалат и воспеваат: тие просто се надеваат дека со таа голема мамка ќе ја добијат мојата наклоност.“

На пример, иако во кажувањата за Ахилеј Хомер ни раскажал и многу бајки, многумина се расположени да му веруваат, а како единствен силен доказ дека сето тоа е вистина, го наведуваат тоа што Хомер не

нат над прекршоците на боговите и луѓето и немаат мир сè дури грешникот не ја добие заслужената казна.

⁶⁹ Лукијан алудира на Ктесија од Книдос, кој напишал „Персиска историја“ во дваесет и три книги. Ктесија бил лекар кој, иако дошол на персискиот дворец како воен пленик, останал таму цели седумнаесет години и им станал личен лекар на кралот Артаксеркс II Мнемон (404–358 ст.е.) и кралицата Парисатида.

⁷⁰ Коњите од Ниса во Партија се ценеле како најубави коњи на светот, достоини да бидат јавани само од владетели. Повеќе кај Опијан, „За ловот“ 310 *sqq.*

⁷¹ Онесикрит од Астипалеја, ученик на киникот Диоген, го придружувал Александар во походот како историчар-философ. Извесно време бил заповедник на кралевиот кораб, а го придружувал Неарх на враќањето по Индискиот океан. Онесикрит започнал да го опишува походот на Александар III уште додека се случувал, а завршил со пишување некаде по смртта на кралот. На Онесикрит не му биле туѓи измислиците и претерувањата, но имал извонредна раскажувачка дарба и духовитост, кои несомнено придонеле да се зачува убавиот спомен на Александар уште долго по неговата смрт.

пишувал за свој современик. Тие, едноставно, не сфаќаат зошто Хомер би имал потреба да лаже.

41. Каков треба да биде историчарот што го замислив? Бестрашен, непоткуплив, независен, вљубен во слободниот збор и вистината, и, како што вели Комик, смоквата треба да ја нарече смоква, а кајчето кајче. Не смее да се поведе од омраза, ниту од пријателство; не смее да поштеди поради милост, срам или почит. Треба да биде справедлив судија, да настапува со добра намера, но на никого да не му дели повеќе одошто му следува; во своите дела да е странец, без татковина, без закони, без владетел; да не размислува што ќе рече овој или оној, туку да каже што се случило.

42. Тукидид, впрочем, бил во право кога го воспоставил она правило и повлекол линија меѓу доброто и лошото пишување. Тој го имал пред очи восхитот на луѓето кон делото на Херодот, а луѓето оделе дотаму што на секоја негова книга ѝ дале име на по една Муза. Тукидид, значи, рекол дека неговото дело е придобивка за навек,⁷² а не за приликите во неговото совремие; нагласил дека не трага по приказни и бајки, туку сака да им остави на потомците вистинит приказ на настаните. Оттаму, секој разумен човек ќе сфати дека целта на историјата е да биде полезна: ако некогаш се случат слични настани, луѓето ќе сирнат во историјата на Тукидид и ќе знаат како треба да постапат.

43. Би сакал да видам и историчар што не го започнува своето дело гласно, со силни изрази, со жестина и грубост, со долги реченици и убедливи изведувачања, со сите оружја на говорништвото. Историчарот треба да почне мирољубиво, со поврзана и густа мисла, со едноставни зборови, кои се во склад со она што го кажува: само така ќе може најубаво да ги расветли настаните.

44. За основа на размислата на историчарот ги поставивме слободниот говор и вистината: но, еднакво е важно и како се пишува, зашто и тука има една важна цел. Историчарот треба да ги претстави нештата јасно и чисто, без загадочни или нескладни изрази, без улични или кафеански зборови, туку така што ќе биде разбран од народот, а пофален од образованите. Нека се служи со украси, но тие нека бидат скромни, неусилени: така неговите зборови ќе прилегаат на фино зачинета закуска.

⁷² Лукијан ја пренесува општата смисла и духот од неколку места каде Тукидид размислува за значењето на историскиот труд и на сопственото дело; в., на пример, 1.22, 2.48 и 7. 56.

45. Зборовите на историчарот напати ќе треба да се допрат и до поезијата, и да го земат на заем возвишеното и величественото во неа. На пример, кога се опишува како се стројат војските, или се прикажуваат битки на земја и море, потребен е некаков поетски ветер, кој ќе ги напне едрата на коработ и ќе му помогне да се лизга на врвот од брановите. Но, она што историчарот ќе го напише, треба да чекори цврсто по земјата: нека се воскресне, нека ги следи големината и убавината на настанот кој се прикажува, но без да застрани, без да заплови во пресилно вдахновение, зашто може премногу да се возбуди и да биде понесен од поетските корибантки⁷³.

Мошне е важно да се биде трезен и да се слуша уздата, зашто коњското беснило умее добро да го закачи и пишаниот збор. Најдобро е, значи, мислата да јава, а зборот да ја следи пеш, но да се држи за нејзиното седло, за да не биде исфрлен од преголемата брзина.

46. Воздржаност и мерка треба да има дури и во составот на зборовите: тие не треба да се премногу расфрлани и разделени, зашто тоа е грубо, но не треба ниту да се набиваат еден во друг според поетски ритам, како што прават многумина, зашто ако претходното беше грешка, ова е ужас за ушите.

47. Податоците не треба да се редат како што ни паднале в рака, туку треба да се спроведе долго и исцрпно, дури макотрпно испитување. Најубаво е кога историчарот го видел настанот, кога бил негов сведок. Ако не, треба да се потпре само врз кажувањата на луѓе во чии зборови може да се верува, значи, луѓе кои најверојатно ништо не би додале, ниту пак би одзеле поради наклоност или омраза. Притоа, историчарот треба да покаже здраво и правилно расудување: користејќи ги најверојатните податоци, од нив треба да создаде цврста целина.

48. Откако ќе ги вклопи сите, или речиси сите податоци во целина, најпрвин треба да изработи еден вид потсетник. Тука, значи, ќе ја создаде главнината, иако сè уште безоблична и неубава: дури потоа ќе ја

⁷³ Корибантките, според митските преданија, се дајмонски суштества родени од Севсовите солзи, а во служба на Големата Божица. Десетте корибантки во занес ја следат Големата Божица, свират на флејта и тимпани и се саморануваат со дивјачки писоци. Корибантките имале свој див, оргијастички култ, чии учеснички исто така се нарекувале корибантки. Култот веројатно потекнува од Мала Азија, а на територијата на Хелада е пренесен преку Македонија околу VII в. ст.е. Поради сличните одлики на култот, корибантките често се поистоветуваат со куретите, дактилите и телхините.

подреди, ќе ја разубави, ќе го доработи изразот и ќе внесе изразни средства и складност.

49. На ова скалило, историчарот ќе треба да се поистовети со Хомеровиот Севс, зашто тој во еден миг фрла поглед кон земјата на Тракијците, коњици вешти,⁷⁴ а веднаш потоа се свртува кон Мисите. Историчарот е должен да гледа од високо, та еднакво да ни раскажува што прават Римјаните, веднаш потоа што прават Персијците, и најпосле, ако дојде до битка, да ни ги прикаже придвижувањата на обете страни. Нека не набљудува само еден дел од построената војска, само еден коњаник или пешак; тоа ќе го стори единствено ако на тоа место се втурнува Брасида, или Демостен го пресекува непријателскиот напад⁷⁵. Историчарот, пред сè, треба да ги држи на око војсководците, за да чуе што заповедале и да ни објасни нам зошто и со каква цел го заповедале тоа. Откако ќе се вкрсти оружјето, глетката што ќе ни ја предаде треба да биде целосна и сеопфатна: откако ќе заземе рамнотежа, историчарот ќе треба ги премемери настаните и, најпосле, да гони или да бега заедно со војниците.

50. Но, сево ова треба да има одредена мерка. Историчарот не смее да се втурне во презаситеност, несклад или младешка возбуда, туку треба лесно да се извлече од она што го раскажува и, откако ќе воспостави ред и поредок во дотогашните настани, да мине на други, кои се наметнале потоа. Секако, ако се јави потреба, подоцна ќе може повторно да се врати на старото. И најпосле, тој не смее да се матка, туку треба да држи чекор со времето: да лета од Ерменија во Медија, потоа за миг да се префрли во Иберија, па оттаму во Италија, а сè со цел да не заостане зад ниту еден настан.

51. Неговиот суд треба да наликува на блескаво, чисто огледало, кое има јасна средина. Треба да ни ги претстави делата онакви какви што ги обмислил, но не смее да ги превртува, да ги менува или да ги обојува. Тој не може да си дозволи да пишува како да им е ученик на беседниците: она што треба да се каже навистина се случило и, ако не сака тој, ќе го кажат други. Сè на сè, треба да ги подреди и раскаже настаните: оттаму, не треба да се премислува што да каже, туку како да го каже тоа.

⁷⁴ Лукијан го парафразира Хомер, Илијада 13.4 *sqq.*, Севс разгледува пред да почне бојот кај корабите: „...потем светкавите очи ги заврте, за да ја види / онаа далечна земја на Траците, коњици вешти, / Мисите, борци од близу, и кон Хипемолзите славни, / кон Млекојадците баш и Абијците, праведни мошне...“

⁷⁵ Тукидид 4.11-12. Демостен е атински, а Брасида спартански заповедник во Пелопонеската војна.

Историчарот треба да се поведе по Фејдија, Праксител, Алкамен или некој друг од редот на овие уметници.⁷⁶ Дали тие го произвеле златото, среброт, слоновата коска, или што и да е друго со што работеле? Не, туку материјалот доаѓал подготвен од Елида, Атина или Аргос, а уметниците ја земале в раце слоновата коска, ја светнувале, ја лепеле, ја обликувале и ја украсувале со злато. Значи, суштината на нивната вештина била најдобро да ја искористат подлогата со која располагаале.

Така е и со историчарот: тој треба на настаните да им внуши убав ред и да ги претстави колку што може појасно. И тогаш, ако некој негов читател успее да си ги претстави настаните како да ги видел, та затоа и го пофали делото, и ние слободно ќе можеме да просудиме дека делото е успешно и дека писателот, токму како Фејдија, добил заслужена пофалба.

52. Откако ќе ги собере сите податоци, доколку природата на нештата е таква што не бара претходни објаснувања, историчарот може да почне да раскажува веднаш, без никаков увод. Ако јасно го кажува она што треба да се каже, како увод ќе послужи токму неговото раскажување.

53. Та и кога ќе реши да состави увод, тој треба да се потпира на две точки, а не на три, како уводите на беседниците. Историчарот мора да ја остави благонаклоноста, а единствено да води сметка за тоа како да го задржи вниманието и да ја подучи публиката. Публиката ќе биде внимателна само ако ѝ се најави дека ќе стане збор за големи, важни, интересни и полезни нешта. За да го направи она што следува јасно и лесно разбирливо, историчарот во својот увод мора да ги соопшти причините и главните определници на настаните.

⁷⁶ Фејдија, Праксител и Алкамен се вбројуваат во редот на најпознатите претставители на хеленската класична скулптура. Фејдија Хармидов, Атињанин по род, бил ученик на пелопонески мајстори. Околу 440 ст.е., Перикле го назначил за раководител на градежните работи за украсување на Атина, а го задолжил и да изработи дванаесет метри висока статуа на Атина Партенос. Откако бил обвинет дека присвоил дел од материјалите за скулптурата, Фејдија бил затворен, а потоа ослободен, за најпосле да се пресели во Олимпија, каде го изработува своето најпрочуено и најграндиозно дело, статуата на Севс Олимписки. Праксител Кефисодотов, најпознатиот атински вајар од IV в. ст.е., често бил нарекуван „блескотен миленик на судбината“. Работел за Атина, но и за многу други градови ширум Хелада. Меѓу неговите дела најмногу се истакнувале скулптурите на Афродита, Ерос и Дионис, а несомнено најпозната композиција на Праксител е „Хермес со малиот Дионис“. За Алкамен, најстариот од тројцата, се знае релативно малку. Нему му се припишува авторството на повеќе композиции на Севсовиот храм во Олимпија.

54. Такви уводи пишуваале најдобрите историчари: Херодот, на пример, вели дека не сака времето да ги избрише чудесните и важни настани, победите на Хелените и поразите на барбарите⁷⁷, а Тукидид цени дека војната што ја опишува е голема, поважна од претходните и достојна да се проговори за неа, зашто, впрочем, во неа се случиле и големи несреќи⁷⁸.

55. Во зависност од настаните, уводот може да биде и долг, и кус. По него веќе треба да се мине на настаните, а тој премин треба да се изведе лесно и вешто. Оттука па натаму, делото ќе се состои од долго раскажување, во кое нема уметност. Затоа, ќе биде нужно да се искористат убавините присушти на раскажувањето, значи, говорот треба да тече благо и рамномерно, без испакнатини или вдлабнатини. Ако мислата е убаво подредена, а настаните добро поврзани, од раскажувањето ќе блика јасност, а таа, пак, на делото ќе му внуши дух на заокруженост и завршеност.

Откако ќе заврши со едно, историчарот треба да внесе друго, но притоа да се надоврзе толку умешно, што ќе се чини дека двете нешта се врзани со верига, та веќе не можат да се одделат. Тоа ќе го спречи да раскажува за повеќе различни нешта во исто време, а првото и второто не само што ќе бидат соседи, туку ќе се обединат и ќе се испреплетат со краевите.

56. Добро е изразот да биде кус, особено кога има изобилство од нешта кои треба да се кажат. Но, тој кус израз треба да се примени во зборовите и во изразите, а не во податоците. Всушност, мислам дека неважните податоци треба сосем да се изостават, а да се води сметка само за важните. Навистина, постојат многу нешта кои би можеле, дури и треба да се изоставаат. На пример, ако си посакал да ги почестиш пријателите со гозба, секако не би ти паднало на ум да изнесеш обична плашица или проста каша покрај колачи, пилиња, нерези, зајаци, џигери и едно чудо други одбрани, вкусни јадења.

⁷⁷ Херодот, 1.1: „Ова е излагање на она што Херодот од Халикарнас го истражувал. Делото има цел да не допушти со текот на времето да избледи она што луѓето, општо, го направиле и да не останат непознати големите и прекрасни дела, создадени како од Хелените, така и од барбарите...“.

⁷⁸ Тукидид, 1.1: „Тукидид од Атина ја опиша војната меѓу Пелопонесјаните и Атиѓаните, како војувааа едни против други, а почна да пишува на нејзиниот почеток, зашто насети дека ќе биде голема и најдостојна за паметење од сите претходни војни...“.

57. Кога се опишуваат планини, бедеми и реки, нужно е да се биде особено разумен. Инаку, ќе изгледа дека историчарот се фрлил на празно раскажување за да ја покаже моќта на сопствените зборови, па почнал да раскажува нешто свое, а историјата ја оставил настрана. Постојат детали кои треба нежно да се допрат за да им послужат на полезноста и јасноста во раскажувањето, но, потоа треба да се избегне мамката и да се продолжи понатаму. Токму така постапува и великиот Хомер, па, иако е поет, ги премолчува Тантал, Иксион, Титиј и другите.⁷⁹ Ама, ако за истите нешта требаше да пишуваат Партениј, Еуфорион или Калимах,⁸⁰ што мислиш, колку стихови ќе потрошеа за да ја принесат водата до усните на Тантал? Колку стихови ќе им требаа за да го завршат тркалото на Иксион? Ете, Тукидид речиси воопшто не пишува вака. Било да зборува за некоја бојна справа, или опишува некаква опсада (зашто, тоа е и нужно и полезно), или пак зборува за обликот на Епиполите или пристаништето во Сиракуса, Тукидид просто брза да заврши. Ако мислиш дека описот на чумата му е премногу долг, претстави си ги настаните, па ќе увидиш колку, всушност, е брз: тој се труди да заврши, но огромниот број податоци го задржува.

58. Некогаш ќе треба да се воведат и ликови кои зборуваат. Беседите треба да се ускладени со карактерот на ликовите и со настаните, а освен тоа, ликовите треба да се изразуваат што е можно појасно. Во вакви случаи човек може да покаже колку е речит и дали е надарен за силен говор.

⁷⁹ Лукијан е во право кога го користи примерот на Хомер. Хомер, додуша, не ги премолчува Тантал, Титиј и другите (в. Одисеја II.575 *sqq.*), но никому од нив не му посветува повеќе од десетина стиха, што е занемарлива големина во однос на обемот на Одисејата. Тоа се, значи, нежно допрените детали, по што Хомер продолжува понатаму.

⁸⁰ Калимах Батов (310–240 ст.е.), родум од Кирена, бил најугледниот и најпознатиот од сите александриски поети. Во Атина ги слушал предавањата на перипатетичарот Праксифан, а потоа дошол во Александрија, каде живеел во кралскиот дворец како библиотекар, член на Мусејонот и личен поет на Птолемај Филадельф. Од него се сочувани шест свечени химни и шеесет и три епиграми, а многу творби дошле до нас само преку препевите на римските поети-неотерици. Калимах, како и Еуфорион од Халкида, е типичен претставител на посткласичната, александриска поезија. Александриските поети одбегнуваат грандиозни потфати и се ограничуваат на помали облици и теми, кои, пак, ги третираат салонски, разнежнето и блескотно, но без вистински жар или поетска идеја. Огорчените забелешки на Лукијан за непотребното деталзирање во нивните творби се донекаде наменски пренагласени, но не и сосем неточни.

59. Пофалбите и прекорите треба да бидат умерени, обмислени, без набедување и ласкање, куси и сместени на вистинското место. Нужно е постојано да се има на ум дека дејството не се одвива во судница: инаку, историчарот ќе го заслужи истиот прекор што го добил и Теопомп,⁸¹ кој поставува вистинско судење за речиси секој лик што го спомнува. Тој изгледа се трудел да биде обвинител, а не историчар.

60. Во текот на раскажувањето, ќе дојде ред да се спомне и некоја митска слика. Таа може да се раскаже, но во неа не смее беспоговорно да се верува: верувањето нека му биде препуштено на слободниот суд на читателите, а историчарот нема што да стравува и да се определува за едната или другата страна.

61. Уште многупати ќе повторам, за да не се заборава: историчарот не смее да пишува во сообразност со современите собитија, само за да добие пофалба или чест од современите. Тој треба постојано да го има на ум времето што доаѓа, да пишува за потомците, од нив да го бара надоместот за она што го сработил. За него треба да велат: „Овој бил слободен и искрен човек. Кај него нема ласкање, нема понизност; од неговите зборови блика вистината.“ Навистина, секој историчар со малку здрав разум ќе го стави ова пред секојдневните, минливи желби и надежи.

62. Еве, на пример, што направил градителот од Книдос. Тој, нели, ја изградил кулата на Фарос,⁸² едно огромно и прекрасно дело: на врвот на кулата свети оган, кој уште од далеку ги води морнарите и ги опоменува да не запловат кон Парајтонија, од чии струи нема излегување. Ко-

⁸¹ Теопомп, син на богатиот Дамасистрат, бил роден околу 378 ст.е. на островот Хиос. Од политички причини пребегал во Атина, каде му станал ученик на беседникот Исократ. И Теопомп најпрвин се занимавал со беседништво, па патувал и настапувал во многу градови низ цела Хелада. Овие патувања му овозможиле да стане сведок на многу важни настани, добро да ја запознае Хелада и да се сретне со многу угледни личности, што несомнено многу му помогнало при пишувањето на подоцнежните дела. Сепак, неговиот непријатен карактер и остриот јазик му предизвикале и многу непријателства, та Теопомп дошол дотаму што морал да се засолнува во Египет, зашто немало град во Хелада каде не го мразеле. Најпознати дела на Теопомп се „Изводи од Историјата на Херодот“, „Хеленска историја“, како и неговото најголемо и најзначајно дело, „Историја на делата на Филип“ во педесет и осум книги, зачувано во делови, во кое го слави Филип II како „најголемиот маж што го дала Европа“ и човек кој, „ако продолжи како што тргнал, ќе стане крал на цела Европа“.

⁸² Фарос се викал островот наспроти Александрија, на кој Сострат од Книдос го изградил прочуениот Александриски светилник, едно од седумте светски чуда на антиката.

га завршила градбата на ова здание, градителот го врежал своето име во еден камен, но, потоа каменот го премачкал со малтер и врз малтерот го испишал името на кралот што владеел тогаш. Туку, ми се чини дека тој точно знаел што ќе се случи. По неколку години, малтерот паднал и под него се појавил овој натпис:

„Сострат Дексифанов од Книдос, на боговите спасители, за оние што се на море.“

Значи, градителот не размислувал за неговото време, за неговиот кусовечен живот: тој гледал во иднината, во вечноста, го имал на ум времето во кое ќе стои неговата кула, показот за неговата вештина.

63. Ете, така треба да се пишува историја. Човек не треба да размислува за она што му треба денес, та да се обидува да им угоди на оние што се сега на цена. Треба да се пишува во име на вистината, со ум свртен кон иднината. Тоа е правилото, тоа е мерката врз која почива добро напишаната историја. Ако некој реши да пишува според таа мерка, одлично; значи, не сум пишувал без потреба. Ако не, веројатно сето ова време сум го потрошил тркалајќи си го купот горе-долу по Кранеј.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. КРИТИЧКИ ИЗДАНИЈА:

Nilén, N., Teubner, Leipzig, 1906-23 (19 дела во 2 тома).

Harmon, A. M.; Kilburn, K.; Macleod M. D., Loeb Classical Library, Harvard 1913-67 (8 тома).

Macleod, M. D., Oxford: OCT, 1972-87 (4 тома).

2. КОМЕНТАРИ И СТУДИИ НА СПИСОТ

„КАКО ТРЕБА ДА СЕ ПИШУВА ИСТОРИЈА“

Avenarius, G. *Lukians Schrift zur Geschichtsschreibung*, Meisenheim am Glan, 1956.

Homeyer, H. *Lukian Wie man Geschichte schreiben soll*. Munich, 1965.

- Grube, G. M. A. *The Greek and Roman Critics*, 1965
 Canfora, L. *Teorie e tecnica della storiografia classica*, Laterza, 1974.
 Anderson, G. "Arrian's and Lucian's *Historia*," *Historia* 29 (1980) 119-124.
 MacLeod, M. D. Lucian's relationship to Arrian," *Philologus* 131 (1987), 257-264.
 MacLeod, M. D. *Lucian A Selection*, Westminster, 1991.

3. ОПШТИ СТУДИИ

- Helm, R. *Lucian und Menipp*, Leipzig 1906.
 Caster, A. *Lucien et la pensée religieuse de son temps*, Paris, 1937.
 Householder, F. W. *Literary quotation and allusion in Lucian*, New York, 1941.
 Bompaire, J. *Lucien Écrivain imitation et création*, E. de Boccard, Paris, 1958.
 Anderson, G. "Lucian's Classics some shortcuts to culture," *BICS* 23 (1959), 59-68.
 Betz, H. *Lukian von Samosata und das Neue Testament*, Berlin, 1961.
 Baldwin, B. "Lucian as a social satirist," *CQ* n.s. 11 (1961) 199-208.
 Baldwin, B. *Studies in Lucian*, Toronto, 1973.
 Anderson, G. *Studies in Lucian's Comic Fiction*. Leiden, 1976.
 Anderson, G. "Patterns in Lucian's Quotations," *BICS* 25 (1978) 97-100.
 Hall, J.A. *Lucian's Satire*, New York, 1981.
 Anderson, G. "Lucian a sophist's sophist," *YCS* 27 (1982) 61-92.
 Jones, C. P. *Culture and Society in Lucian*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1986.
 Branham, B. *Unruly Eloquence Lucian and the Comedy of Traditions*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1989.
 Billault, A. (ed.) *Lucien de Samosate*, Centre d'Etudes Romaines et Gallo-Romaines 13, Lyons, 1991.
 Swain, S. *Hellenism and Empire Language, Classicism and Power in the Greek World AD 50-250*, Clarendon Press, Oxford, 1996.

4. ЛУКИЈАН И АНТИЧКАТА ИСТОРИОГРАФИЈА

- Fornara, C. *The Nature of History in Ancient Greece and Rome*, 1983.
 Momigliano, A. *Classical Foundations of Greek Historiography*, 1990.
 Momigliano, A. *The Development of Greek Biography*², 1993.
 Hornblower, S. (ed.) *Greek Historiography*, 1994.
 Verdin, H. et al. (ed) *The Purposes of History Studies in Greek Historiography from the 4th to the 2nd centuries BC*, 1990.

5. ЛУКИЈАН И ВТОРАТА СОФИСТИКА

- Bowersock, G. W. *Greek Sophists in the Roman Empire*. Oxford, 1969.
 Bowie, E. L. "Greeks and their past in the second sophistic", *Past and Present* 46 (1970), 3-41.
 Anderson, G. *Lucian Theme and Variation in the Second Sophistic*, Leiden, 1976.
 Anderson, G. *The Second Sophistic A Cultural Phenomenon in the Roman Empire*, London, 1993.

Goldhill, S. *Being Greek under Rome. Cultural Identity, the Second Sophistic and the Development of Empire*, Cambridge, 2001.

6. ЈАЗИКОТ НА ЛУКИЈАХ

Chabert, S. *L'atticisme de Lucien*, Paris, 1897.

Deferrari, R. J. *Lucian's Atticism The Morphology of the Verb*. Princeton University Press, 1916; repr. Hakkert, 1969.

Mras, K. *Die Ueberlieferung Lucians*, Vienna 1911.

Vojislav SARAKINSKI
Faculty of Philosophy, Skopje

LUCIAN'S *HOW TO WRITE HISTORY*: A MACEDONIAN TRANSLATION (summary)

How to Write History is the title of a study by Lucian of Samosata, often considered the only work on the theory of history-writing to survive from antiquity. This study was translated to Macedonian and published in 2004, almost twenty years ago, and as a consequence, it is almost impossible to find it in bookstores. In the meantime, it turns out that, for unknown reasons, it has been dropped from the *Instrumenta Historiae* series, where it was published as the second book in the series, and removed from the list of published works. In the interest of students, historians, and all others interested in the writing of history, we have deemed it good to make it available again to the readers with the help of this journal.